

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертацията на Ребека Джили

на тема „Память и культурная идентичность в мемуарной прозе кн. И.М.Долгорукова“,
представена за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

Област на висше образование: Хуманитарни науки

Професионално направление 2.1 Филология

Научна специалност: Руска литература на XVIII век

Представеният за защита дисертационен труд е ориентиран към новото научно направление «*memory studies*» и неговия културологичен ракурс. Във връзка с успешното отнасяне на паметта към културната идентичност на слабо проучен автор изследването представя постмодерния интерес към литературната периферия с реабилитация на писателите от „втория ред“ и „забравените“ текстове, останали извън канона на „генералите“. Трудът се вписва и в няколко изследователски линии, които осъществяват актуалния антропологичен похват в хуманитаристиката: микроисторията с интерес към човека в историята и личната история на обикновения човек, представителна за манталитета на социална група; „белетристиката в личните документи“ и извеждането на преден план на жанровете на личната и домашната литература - дневника, мемоарите, автобиографията, писмата; семиотическият подход към конструирането на личността във всекидневието и битовото поведение. Обобщено казано трудът на Ребека Джили е пример за много добре премислен избор на тема. От една страна – със заявената в заглавието ориентация към утвърдени области, което предлага солидна библиография и опора на проверени теоретични концепции. Наред с това с печеливш избор на автор и текст, оказали се „забравени“ десетилетия наред, към които може да се приложат установените методологически подходи.

За защита е представен текст, който се отличава с ерудиция в много области: теоретична проблематика; история, бит и култура на руското дворянство; история на руската литература от изследвания период на XVIII – началото на XIX век; познаване на впечатляващ по обем корпус от текстове на автобиографичната проза от XVIII – XIX век. Междудисциплинарният характер на дисертационния труд е необходим и адекватен на самия обект на изследване, заявен в заглавието. Специално ще отбележа, че дисертацията е

написана на ясен и точен език, с прецизна аргументация. Наред с това имаме пример на жив и увлекателен научен разказ с артистично насочване на четенето от епиграфи, заети от изследваните мемоари, към всяка част от труда. Тук ще открия и богатството на апарата от уточняващи бележки и допълнителни коментари под линия.

Дисертационният труд с общ обем от 290 с. се състои от увод, пет глави, заключение и впечатляващ списък с използвана литература, който включва 355 библиографски единици на руски, английски, френски, немски, италиански и български език. Композицията на текста представя много добре премислена логическа линия на проучване на връзката между памет и културна идентичност в изследвания текст.

Уводът (с. 5- 31) представя компактно сведения за историята (в това число и на името) на старомосковския род Долгорукови и драматичните обрати в нея през XVIII век. Особена ценност има представената история на литературното творчество на представители на фамилията и на княз И. М. Долгоруков, на изданията и изследванията на неговите текстове, на изследователската история на „Мемоарите“, обхващаща трудове от XIX век до наши дни. Препоръката ми е в Увода да се добавят и сведения за очевидно силния интерес към рода на Долгорукови и неговата история, синхронен на писането на Мемоарите. Например за кратките исторически разкази (анекдоти) за Долгорукови, събрани от Яков Штелин (1793-1800), Иван Голиков (1807), Андрей Нартов (1786); „Записките по руска история на XVIII век“ на А. Пушкин (1822). При представянето на историята на проучването на Мемоарите бих препоръчала по-подробно да се реферират и останалите само споменати трудове на историка О. Солодянкина (с. 25), защото те дефинират много важни тези, разглеждани от Ребека Джили - за идентичността, историята на емоциите като изследователски ракурс, категориите на родовата памет, дворянската чест, служба като важни проблемни гнезда в текста на мемоарите.

Първите две глави в труда имат въвеждащ характер и аргументират постановката на проблемите на изследването. **Глава първа „Памет, култура и мемуаристика: научные парадигмы“ (с. 32-54)** набавя необходимите методологически опори, нужни за анализа на триадата „памет – култура – идентичност“. Теоретичната подготовка на Р. Джили е демонстрирана с много добро познаване на основни концепции по проблемите „памет“, „идентичност“ в европейската хуманитаристика, както и в умелото свеждане на тези

концепции към функциите на паметта при конструиране на културната идентичност в жанровете на автобиографията, мемоарите, писмата. По-моему е изчерпателно и необходимото представяне на руската изследователска традиция като едно от началата на изследване на личната/домашната литература и документалистика с нейните жанрове в трудовете на формалистите, включително и тези в емиграция, на тартуската семиотична школа, както и последвалото интензивно проучване на дворянската култура през постсъветския период.

Въведението към същинското изследване е продължено в **Глава втора „Типология русской мужской автобиографии XVIII – начала XIX века“ (с.55-77)**, която изяснява проблема на мъжката автобиографична проза като разпространено занимание в домашния литературен бит на руското дворянство от XVIII век – началото на XIX век и масовостта на тази практика особено в периода на сантиментализма. В тази част се представят важни за бъдещия анализ особености на повествователния модел на мемоарния и автобиографичен текст. Ребека Джили представя “историческите корени и образуването на жанра“ и уточнява неговата типология. При изясняването на художествените особености на мемоарите на княз И. Долгоруков са посочени разнообразни въздействия: на типовете автобиографично писане – гражданско и домашно, летописно и изповедно; на прозата на сантиментализма и нейните жанрове. Като оползотворява тезата на Ф. Лежон за „договарянето с читателя“ в автобиографичния текст, Ребека Джили уточнява риториката на искреността и причините за писането на мемоарите – реконструкция на рода и запълване на свободното време, уточнява наставническите намерения на текста във връзка с адресата на съчинението - потомците и семейното четене, опровержение на враговете и изграждане на положителен образ. Уместен е акцентът върху вградения в текста „колаж“ от документи, писма, дневникови записки. Тези особености са интересни във връзка със самоинсценирането на автобиографа, който потвърждава достоверността и искреността на пишещия от една страна, а от друга търси основания за апологетичната позиция на автобиографията и ролята на паметта за постигането на идентичността на пишещия, за реабилитацията на разколебаната слава на рода Долгорукови, както и връзката ѝ с наставителните задачи, релевантни на периода на сантиментализма: възпитанието на чувствата на потомците.

Препоръчително е при коментара на причините за съчинителството на мемоарите да се отчете студията на С. И. Николаев, посветена на мотивирането на заниманията с литературен труд през XVIII век и, в частност, коментара на свързания с това авторски топос „приятное и полезное препровождение времени“ (С. Николаев, „Русские писатели XVIII века о мотивации своих занятий литературным трудом“ (Сб. „XVIII век“, вып. 29, 2017). Тази топка е потвърдена и от студията на Й. Клейн в контекста на понятието *otium* в същия сборник. Втората ми препоръка към тази част от труда е във връзка с изясняването на въздействието на различни повествователни модели върху автобиографичното писане. Би било полезно виждането на Х. Уайт за текстуализацията на историята (в случая на личната история) с ориентиране на историографския разказ през различни епохи на историческото въображение към литературни жанрови архетипи. Тезата на Уайт е важна заради коментираното в дисертацията включване на пишещия аз в различни сюжетни модели, предопределено от колажното съдържание на автобиографичното и мемоарно писане и доминирано от белетризация/литературна идентификация под въздействие на литературни модели на сантиментализма.

Следващите три глави (3,4,5 глава) са централни в дисертацията. Ориентирана към проблемите „памет“ и „културна идентичност“, конструкцията на труда в тази централна част представя различни аспекти в постигането на идентичността на мемоариста, потърсени в семейната среда и обществената сфера с тематичните ядра „домашен свят“, „служба“ и „културен живот“. В централната част на изследването успешно е проследено конструирането на автобиографичния мит на мемоариста, преследващ връщането на разколебаната значимост на рода Долгорукови. Ще отбележа общото за тези три глави впечатление за много добро познаване на изследователския и литературния контекст по всеки проблем, към който дисертантката се насочва. Това прави особено ценен апарата на цитиране, рефериране и бележките под линия. Работата с малкопознат текст оправдава алгоритъма на позоваване на проверени тези от известни изследвания на автобиографичната и мемоарна литература, на дворянската култура и последващо илюстриране с материал от изследваното произведение. Това води до важен краен резултат – включване на „Мемоарите“ на княз Долгоруков в посочените изследователски линии.

Трета глава „Автобиографическое „я“ и эмоциональный нарратив в „Повести о рождении моем, происхождении и всей жизни“ кн. И. М. Долгорукова“ (с.78-132)

предлага анализ на емоционалния свят на личността на автобиографичния „аз“ в „Повестта за живота на княз И. М. Долгоруков“ и неговата идентичност като потомък на древен род от старомосковското дворянство, неотделима от литературната идентичност на „чувствителния човек“. За методология на анализа дисертантката обоснова избиране на Новоисторическата реконструкция на историята на емоциите с тяхната контекстуализация в културни/идеологически контексти. Търсенето на връзка между култа към емоциите и семейния контекст се оказва продуктивно за разкриване на наставителните задачи на Мемоарите, адресирани към потомците на автобиографа. С опора на терминологията, установена в трудовете по история на емоциите, семейството е разгледано като емоционално убежище, емоционално съобщество, определено от сантименталния код на времето на автобиографа, топиката на „чувствителността“, „сърдечната“ поетика. Оценявам умелото контекстуализиране на разглежданите мотиви в съотнасяне с автобиографичната проза на други автори от разглеждания период и с подчертаването на връзки с други текстове в творчеството на самия Долгоруков. Седем параграфа в тази глава представят култа на автобиографа към емоциите, отнесени към различните роли в семейния контекст: гордост заради „рода и честта“, култа към бащата наставник и възпитанието на чувствата, съпружеските портрети, сантименталността на родителя. Ценно е разкриването на механизма на идеализацията - съчетаването на емоционални модели на сантиментализма с библейски сюжети – завръщането на блудния син, сюжета за Лазар, християнското праведничество. В тази част оценявам представянето на литературни модели и идентификации в анализа на белетризацията на разказа за рода като вариране на сантименталистката мисловна нагласа за противопоставяне между „сърце“ и „разум“, на съпружеската емоционалност и щастливия брак като следване на канона на сантименталистката проза с типологемата на сантименталната героиня *тих ангел утешител, пазител на покоя и семейния мир*. Интересен е коментарът на галантния код в мемоарите, белетризацията на „своите“ и „чуждите“ любовни истории с моделиращата роля на любовния роман и неговата риторика, както и идентификациите с галантния кавалер, рицаря Дон Кихот. Представянето на бащинската емоционалност на мемоариста убедително се свързва със сантименталистката педагогика за „възпитанието на чувствата“.

Последният параграф в тази глава е посветен на чувствителността и танатологическите мотиви с вписването им в широк синхронен контекст на „меланхоличната“ литература и собственото творчество на мемоариста. Доказано е обобщението за изграждането на автобиографичния мит на „чувствителния“ мемоарист с амплоа на предан син, верен съпруг и любящ баща.

Четвърта глава „Служба и формиране автобиографического мифа. Дворянская етика долга и самоидеализация кн. И. М. Долгорукова“ (с. 133-194) изследва автобиографичния мит на мемоариста в обществената сфера и идентификацията му с ценностите на служещото дворянство. Ребека Джили скрупулъзно и изчерпателно извлича материал, обединен около службата като важен тематичен стожер в „Повестта за живота“ на княз Долгоруков. Тази глава от дисертацията (както и следващата) е изпълнена в духа на най-добрите традиции в изследването на всекидневието на руското дворянство с неговия бит и традиции, заложен от трудовете по история и семиотика на руската култура на Ю.М.Лотман. Ребека Джили разкрива преплитането на два кода, свързани със самоидеализацията на мемоариста като служещ дворянин, – на класицистичния култ към дворянската служба, разбирана като преданост към императора и дълг към отечеството, аристократично достойнство и чест и на сантименталистката „чувствителност“ на „доброто и състрадателно сърце“. Това разбиране е разкрито на фона на класицистичната матрица на идеалната и тиранична императорска власт, утвърдена от описвания период. Сантименталистката психологизация на образа на чувствителния и добродетелен служещ дворянин успешно е реконструирана в границите също на класицистичната матрица на противопоставянния на личната добродетелност на недостойните нрави на руското дворянство. От културноисторическа гледна точка е интересен анализът на въплътената концепция на „меката власт“, наследена от просветителската възпитателна програма на Екатерина Велика - за просвещението на руската провинция с възпитание на нравите на дворянството, както и противоположните примери на абсолютизма, преживяни с тираничната власт на Павел, и с лицемерното управление на Александър I. За мен е особено интересно проследяването на Стародумовската самоидентификация на мемоариста и неговия баща и противопоставянето ѝ на широк кръг от литературни идентификации най-вече чрез Фонвизинския репертоар от нарицателни имена в обществената комедия. Тези идентификации се утвърждават и чрез съвременната на Долгоруков сатирична литературна

линия, а и с препратки към сатиричното изображение на провинциалната реалност през XIX век. Изграденият образ на добродетелния губернатор-просветител в мъжката автобиография (княз И. Долгоруков, Г. Державин) се оказва важен етап от тематична линия в руската литература, специфично продължена през 19 век, когато се възражда Фонвизиния модел в сатиричната парадигма с образите на Градоначалника, Града и абсурдите на управлението в текстовете на Гогол и Салтиков-Щедрин. Заслуга на дисертацията е фиксирането върху образа на меката и добродетелна власт на „чувствителния“ властимащ като акцент в детайлно конструирана картина на безсмисления имперски бюрократизъм, проникнал във всички части на обществения живот наред с устойчиви отрицателни явления, свързани с враждата в сферата на службата – шпионаж, донос, злоупотреба с власт. Представянето на сценариите на монархията и на лабиринта от интриги в публичните отношения и злоупотреби с власт демонстрира много добра осведоменост на докторантката за социалните контексти на разглежданото време. Препоръката ми е да се отчетат синхронни текстове, посветени на отрицателните явления в живота на руското дворянство - фаворитизъм, корупция, патронални отношения, злоупотреби с властта, морална деградация, - писани от потомствени благородници в годините на мемоарното творчество на Долгоруков: „О повреждении нравов русских“ на княз М. Щербатов (1797), „Заметки о русской истории XVIII век“ на Пушкин (1822). Относно „новото дворянство“ като литературен образ, видян през погледа на потомственото благородно дворянство, е интересна и гледната точка на А. М. Панченко за Фрол Скобеев, оценен като „стар съвременник“ на Петър Първи и началното формиране на „новото дворянство“ - без потекло, без родова история и име, активно „пробиващо си път към социалните върхове с кариеризъм, интригантство, фаворитизъм, корупция“. В самоидеализацията на служещия княз Долгоруков е открояна стратегията на мемоариста за връщането на разколебания престиж на рода Долгорукови и неговата идентичност с руския елит, противопоставен на парвенюто и „новото дворянство“.

Петта глава „Кн. И. М. Долгоруков и дворянская общественная жизнь XVIII – начала XIX века“ (с. 196-271) разширява изследването на автобиографическия мит на мемоариста с наблюдения върху културния живот на руското дворянство от периода на записките. Построена върху етюдния принцип, тази част на изследването изцяло се отнася към научното поле на историята на руската дворянска култура, както и текстуализацията

на бит и поведение с литературни кодове. Коректно се привличат и представят основни положения от семиотичните проучвания на дворянската култура от Ю. Лотман, В. Щукин, свързани с дихотомииите „столица-провинция“, „служба – отдих“, „култура – природа“ като утвърдени тематични гнезда на описание на дворянския бит. Приносът на представения от Ребека Джили анализ се състои във въвеждането на Мемоарите на княз Долгоруков в това поле с акцент върху трансформациите на стереотипи, утвърдени от „чувствителната“ литература (идеализираното от сантиментализма дворянско гнездо с дома на покоя, идилията в имението, селския труд, природата), както и тяхната деконструкция. Трансформациите се представят с тяхната мотивираност от личната история на мемоариста и на неговия дом. Заслуга на дисертацията е разкритата олитературеност на преживяното с посочена мрежа от литературни асоциации. Внимателният анализ на Ребека Джили представя аристократичното самосъзнание на „чувствителния“ автобиограф и неговата консервативна позиция на привърженик на просветения монархизъм, който заема специфична - предимно иронична - позиция спрямо стереотипите на сантименталистките идеализации. Предложеният анализ на консервативната позиция на Долгоруков е задълбочен, добре аргументиран и не буди възражения. Например при коментара на селския въпрос се откроява позицията на мемоариста встрани от русоизма и идеята за съсловно равенство, аргументирана с наблюденията на княз Долгоруков върху суровите условия на селския живот и труд, с премислянето на способността за преживяване на свободата. Тенденцията на консервативност на възгледите на мемоариста е проявена и в критичното представяне на наратива за 1812 година встрани от официалната патетика.

Следването на научната парадигма, установена в трудовете на Ю.Лотман, е потвърдено от предложения в дисертацията коментар на домашните литературни занимания на княз Долгоруков като част от дворянското всекидневие, с което Р. Джили задълбочава представянето на културната/литературната идентичност на мемоариста. Предложеният анализ на писането, четенето, театралната дейност на княза откроява в тях литературната топка на сантиментализма и романтизма, литературните идентификации с техния герой. В тези части от труда Ребека Джили убедително вписва „Повестта“ в широк литературен контекст на европейската и руска традиция. Приносно и перспективно за понататъшно изследване е привличането на вниманието върху участието на княз И. М. Долгоруков в „Беседа любителей русского слова“ – факт, който е останал извън вниманието

на М.Алтшулер в неговата капитална (и засега единствена) монография за литературното общество, както и привличането на вниманието към литературния кръжок на княз Долгоруков, към този момент останал само посочен в архивисткото изследване на М. Аронсон и С. Рейсер в списъка на литературните общества от първите десетилетия на XIX век.

Посочените изводи и обобщения са убедителни, те следват логически от проведеното изследване. Към формулираните приноси, с които съм съгласна, ще добавя няколко, основани върху общата ми оценка за компетентността на представянето на личната и родова история на Долгорукови. 1. Осъществен е микроисторически анализ на личната история на княз И. М. Долгоруков, представителна за съсловна група - потомствения старомосковски аристократичен елит и неговата драматична съдба през XVIII век - периода на новото дворянство и фаворитизма, в голяма степен маргинализирали родовете на старата аристокрация. 2. Дисертационният труд утвърждава мястото на текста на „Мемоарите“ на княз И. М. Долгоруков в много интересна и важна тематична линия на руската литература и литературна история, свързана със съдбата на потомствената аристокрация в условията на едноличната монархия и „новото дворянство“. Мемоарите се нареждат до очерците на княз М. Щербатов („Очерки о повреждении нравов русских“), до емблематичния образ на потомствения благородник *Евгений* в руската литература на XVIII век, до автобиографичната позиция на Пушкин за родовата чест, име и памет на старомосковското дворянство, заявена в „Моя родословная“, в „Медния конник“ и неговата съдба в условията на новата държава от периода на европеизацията на Русия през XVIII век и ценностите на новото дворянство за „държавна служба и чест“. Основната препоръка, която имам, е към стила на работа на Ребека Джили. При бъдеща обработка на текста е добре тя да заявява своята гледна точка и задачите, които поставя в диалог с направеното от другите изследователи.

Голяма част от тезите на дисертацията са апробирани с доклади и публикации, които са намерили прием в международната аудитория на изследователите на Руската литература на XVIII век от най-авторитетни научни центрове и техните издания – Сектора за изучаване на XVIII век в ИРЛИ РАН, Международното и Българското общество за изследвания на XVIII век. Авторефератът отразява вярно и подробно основните положения в труда.

Заключение. Въз основа на цялостното ми впечатление от дисертационния труд като оригинално, авторско и приносно изследване убедено ще гласувам „за“ присъждане на научната и образователна степен „доктор“ по научната специалност „Руска литература на XVIII век“ на Ребека Джили.

6.06.2024 г.

Проф. д.ф.н. Денка Кръстева